

29. Ginâyî Sofyevî'nin Acâibu'l-Mahlûkâtî: Mirât-ı Kâinât**Hasan ŞAHİN¹****APA:** Şahin, H. (2022). Ginâyî Sofyevî'nin Acâibu'l-Mahlûkâtî: Mirât-ı Kâinât. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 444-456. DOI: 10.29000/rumelide.1164178.**Öz**

Arap ve Fars edebiyatlarında XII. asırdan itibaren örnekleri verilmeye başlanan acâ'ibü'l-mahlûkâtlar, acayip ve görülmemiş canlılar, coğrafi yerler, bitkiler ve tabiatüstü çeşitli varlıklar hakkında bilgiler veren ve "acâ'ibü'l-buldân", "acâ'ibü'l-Hind", "acâ'ibü'l-mahlûkât" gibi isimlerle kaleme alınan bir türdür. Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî (ö. 460/1067), Ebû Hâmid Muhammed el-Gırnâtî'nin (ö. 565/1169) ve Kazvîni'nin (ö. 682/1283) kaleme almış oldukları acâ'ibü'l-mahlûkât türündeki eserler kendilerinden sonrakileri büyük oranda etkilemiştir. Ginâyî Sofyevî'nin kaleme almış olduğu "Mirât-ı Kâ'inât," Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233)'nin "Tuhfetü'l-Acâ'ib ve Turfetü'l-Garâ'ib" adlı Arapça eserinin 969/1562 yılında "Mir'at-ı Kâ'inât" adıyla Türkçeye yapılan tercümesidir. Eserin nüshaları Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nde MT 492 numarada "Mir'atü'l-Kâinat" olarak Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or. oct. 3663 numarada ise Cezerî'nin eserine uygun olarak "Mir'atü'l-Kâ'inât Terceme-i Tuhfetü'l-Acâib ü Garâyib Bildürür" şeklinde kayıtlıdır. Çalışmada, Ginâyî'nin daha önce herhangi bir çalışmaya söz konusu edilmemiş "Mir'atü'l-Kâinat" adlı mensur acâ'ibü'l-mahlûkâtı muhtasaran incelenip bilim dünyasına tanıtılacaktır.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Nesir, Ginâyî Sofyevî, Acâibu'l-Mahlûkât, Mir'at-ı Kâ'inât

Ginâyî Sofyevî's Acâibu'l-Mahlûkât: Mirât-ı Kâinât**Abstract**

Acâibu'l-mahlûkât, whose examples have been given since the 12th century in Arabic and Persian literatures give information about strange and unprecedented creatures, geographical places, plants and various supernatural beings, were the genre a genre that is penned with names such as "acâibu'l-buldân", "acâibu'l-Hind", "acâibu'l-mahlûkât". The works in the genre of acâibu'l-mahlûkât written by Ebû Ca'fer Muhammed b. al-Hasan b. Ali et-Tûsî (d. 460/1067), Ebû Hâmid Muhammed el-Gırnâtî (d. 565/1169) and Kazvîni (d. 682/1283) are greatly affected the next ones. Mir'at-ı Kâ'inât is the translation of Arabic work of Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (d.630/1233) Tuhfetü'l-Acâyib written by Ginâyî Sofyevî was published in 969/1562. The copies of the work are in the Library of the Grand National Assembly of Turkey, numbered MT 492, as "Mir'atü'l-Kâinat" in the Berlin State Library, at the number: Ms. or. oct. 3663 registered as "Mir'at-ı Kâinat Terceme-i Tuhfetü'l-Acâib u Garâyib Bildurur" in accordance with Cezerî's work. In the study, Ginâyî's prose Mir'at-ı Kâinat named acâibu'l-mahlukat, which has not been mentioned in any study before, will be concisely examined and introduced to the world of science.

¹ Doktora Öğrencisi, Uluslararası Balkan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (Üsküp, Makedonya), hasanursahin@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3566-0346 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 08.07.2022- kabul tarihi: 20.08.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1164178]

Keywords: Classical Turkish Literature, Prose, Ginâyî Sofyevî, Acâibu'l-Mahlûkât, Mir'ât-ı Kâinat

Giriş

1. Acâ'ibü'l-Mahlûkâtlar

“Acâ'ib” ve “garâ'ib” kelimeleri Arapça; çok şaşırtıcı, çok tuhaf, çok acayip ve anlaşılmaz; yadırganacak, şaşılacak şeyler, görülmedik, inanılmayacak, harika şeyler anlamlarına gelmektedir (Cağbayır 2007: 88, 1642). XII. asırdan itibaren kaleme alınmaya başlanan acâ'ibü'l-mahlûkât türündeki eserlerin adlandırılmasında bu kelimelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Kazvîni (ö. 682/1283), *Acâibü'l-Mahlûkât*'ında “acâ'ib”in Allah'ı aramanın ilk aşaması olduğunu söylemektedir. Aslında “acâ'ib”lerle okuyucunun merak duygusu harekete geçirilir ve iman için önemli bir hâl olan hayret duygusu canlı tutulur. Orta Çağ anlayışında doğadaki olağanüstülüklerin, insanı Allah'ın bilgisine ulaştıran hayret duygusunu uyandıran önemli unsurlar olduğu düşünülmektedir (Syrinx Von Hees 2014: 147-148).

Edebiyat terimi olarak “Acâ'ibü'l-Mahlûkât,” varlığına inanılan ya da hayalî beldeleri, hayvanları ve varlıkları anlatan tarihî-efsanevi, coğrafi, kozmogonik, astrolojik, eskatolojik ve folklorik çeşitli malumatın yer aldığı ansiklopedik eserlerdir. Bu eserler, aynı zamanda kâinatın yaratılışı ve kıyamet hakkındaki inançlara dair bilgiler de içerir. Ayrıca divan edebiyatının yaratılışı, kâinat ve varlık anlayışının yanı sıra yine bu edebiyatın malzemesini oluşturan birçok mazmun hakkında değerli bilgilerin olduğu görülür. Bu açıdan düşünüldüğünde acâ'ibü'l-mahlûkâtların günümüzde kaleme alınan ansiklopedik divan şiiri sözlükleriyle benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Arap, İran ve Türk edebiyatlarında “Acâyibü'l-Hind”, “Acâyibü'l-Büldân”, “Kitâbü'l-Muğrib”, “Tuhfetü'l-Acâyib” ve “Turfetü'l-Garâyib”, “Tuhfetü'l-Garâyib” gibi isimlerle yer alan bu tür eserlerde coğrafya ile ilgili bilgilerden ziyade pek çok mitolojik unsur hakkında bilgi yer alır (Kut 1988: 315). Bu eserlerin ilk ortaya çıkış yerine baktığımızda ise Aristo, Teofast ve Batlamyos gibi Yunan düşünürleri olduğu görülmektedir (Kut 2010: 1). Ayrıca bu tür eserlerden, Demîrî (ö. 808/1405)'nin 773/1372'de zooloji kitabı mahiyetinde kaleme almış olduğu *Hayâtü'l-Hayevân* adlı eserinin (İzgi 1998: 18) tercüme ve muhtasarlarıyla yaygınlık kazanan hayâtü'l-hayevânları da acâ'ibü'l-mahlûkât türü altında değerlendirilebilir.

Endülüste ve diğer Arap coğrafyalarında kaleme alınmış Arapça acâ'ibü'l-mahlûkâtlar mevcuttur. Tarihsel olarak bakıldığında bu tür, Arap edebiyatından sonra İran edebiyatında daha sonra da Türk edebiyatında yaygınlık kazanmıştır.

XII. asırda *El-Muğrib 'An Ba'zı Acâibi'l-Mağrib* ve “*Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'cab*” adlı eserler Endülüslü seyyah ve coğrafyacı Ebû Hâmid El-Gırnâtî (ö. 565/1169) tarafından Arapça olarak kaleme alınmıştır (Özdemir 1994: 129). Bu eserin XVI. asırda kaleme alınmış olan bilinen tek tercümesi Sadık YAZAR tarafından yayımlanmıştır (Yazar 2015). XVIII. asırda Kazvîni (ö. 682/1283) tarafından kaleme alınan *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* isimli Arapça eser, Farsça ve Türkçeye çok defa çevrilmiştir (Kut 1988: 316; İzgi 2002: 160). Bu eser acâ'ibü'l-mahlûkâtlar içerisinde Türk edebiyatına en fazla tesir edenlerden biridir. Mısırlı âlim Demîrî'nin 773/1372'de kaleme almış olduğu *Hayâtü'l-Hayevân* adlı eseri bir tür hayvan ansiklopedisi mahiyetindedir. Oldukça ilgi gören *Hayâtü'l-Hayevân*'ın Türkçeye, Farsçaya, Hintçeye ve Latinceye çevirileri yapılmıştır (İzgi 1998: 18). Eserin farklı dönemlerde Muhammed b. Süleyman, Abdülhalim b. Muhammed, Abdülhalim b. Ali b. Süleyman b.

Abdürreşid el-Kırmî, Abdurrahman b. İbrahim Efendi es-Sivasî, Muhammed Bosnavî ve Sivas müftüsü Abdurrahman b. el-Hâcc İbrahim el-Adanavî gibi isimler tarafından Türkçeye tercüme yapılmıştır (Kırbaç 1999: 9). İbnü'l-Verdî (ö. 861/1457 [?]) tarafından 822/1419'da kaleme alınan ve Avrupa, Afrika ve Arap ülkeleri hakkında ilginç bilgiler içeren *Harîdetü'l-Acâib ve Ferîdetü'l-Garâib* adlı eser de büyük ilgi görmüştür. Farklı kütüphanelerde yazmaları bulunan eser Farsça ve Türkçeye birçok defa çevrilmiştir (Bilge 2000: 238). İran edebiyatında Kazvîni'den önce kaleme alınan bazı acâ'ibü'l-mahlûkâtlar vardır. Ebu'l-Hüseyn Abdurrahman b. Ömer es-Sûfi'nin *Acâibü'l-Mahlûkât*; Ebü'l-Müeyyed-i Belhî'nin *Acâibü'd-Dünya*; Muhammed b. Eyyüb et-Taberî'nin *Tuhfetü'l-Garâib*; Ahmed et-Tûsî'nin *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* gibi eserleri bunlardan bazılarıdır. X. asırda *Acâibü'l-Berr ve'l-Bahr* adıyla da bilinen *Acâibü'l-Büldân* adlı eser, Ebü'l-Müeyyed-i Belhî tarafından kaleme alınmıştır (Bilgin 1994: 337-338). Ahmed et-Tûsî tarafından 1175 yılında kaleme alınan *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* adlı eser Selçuklu sultanı Tuğrul bin Arslan'a ithaf edilmiştir (Kut 1988: 316). İsimleri zikredilen acâ'ibü'l-mahlûkâtlardan başka İran edebiyatında Muhammed bin Mahmûd et-Tûsî es-Selmânî'nin *Acâibü'l-Mahlûkât*'ı, Ebü'l-Hüseyn Abdurrahman bin Ömer es-Sûfi'nin *Acâibü'l-Mahlûkât*'ı bulunmaktadır (Kut 1988: 316).

Birçok türde olduğu gibi acâ'ibü'l-mahlûkâtlar da Türk edebiyatına tercüme yoluyla girmiştir. Uzun zaman boyunca Ahmed Bican'ın Kazvîni'den tercüme ettiği *Acâibü'l-Mahlûkât* adlı eseri Türk edebiyatında ilk acâ'ibü'l-mahlûkât tercümesi olarak bilinirken yeni çalışmalar sonucu Ahmed Bican'dan önce en az iki kişinin Kazvîni'nin eserini tercüme ettiği anlaşılmıştır (Kut 2010: 3).

Türk edebiyatında kaleme alınan ilk acâ'ibü'l-mahlûkât, Ali bin Abdurrahman tarafından tercüme edilen *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât*'tır (Kut 2012: 12). Eser hakkında yüksek lisans tezleri yapılmıştır (Göl 2008; Al 2010; İnan 2010; Yıldırım 2010). Acâ'ibü'l-mahlûkât türünde Türk edebiyatında kaleme alınan ikinci tercümenin Rükneddin Ahmed tarafından yapıldığı söylene de (Adıvar 1982: 28-29) bu bilgi kesinleşmemiştir. Bu eser, bazı farklarla Tûsî'nin *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât*'ının bir tercümesidir (Kut 2012: 13). Eser üzerine 3 doktora tezi hazırlanmıştır (Yılmaz 1998; Sarıkaya 2010; Gedizli 2011). Ayrıca eserin tıpkıbasımı Günay Kut vesilesi ile Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nca yayımlanmıştır (Kut 2012). Mahmud bin Kadı Manyas'ın '*Acebü'l-Acâyib, Kitâb-ı 'Acebü'l-Ucâb ve 'İcâbü'l-İcâb* adlı eseri 841/1438'de kaleme alınmıştır (Buçukçu 2017: 6). Eser üzerine iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Buçukçu 2017; Öztürk 2017). Yazıcıoğlu Ahmed Bican (ö. 870/1466'dan sonra) tarafından 857/1453'te tamamlanan *Acâyibü'l-Mahlûkât*, Kazvîni'nin eserinin serbest bir tercümesidir (Çelebioğlu 1989: 50). Bu eser Türk edebiyatında en çok tanınan ve bilinen acâ'ibü'l-mahlûkât tercümelerinden biridir. Eser üzerine yüksek lisans tezi ve kitap çalışması yapılmıştır (Erkan 2016; Yıldız 1989). *Dürr-i Mekkûn* adlı eser, Ahmed Bican'ın acâ'ibü'l-mahlûkât türünde derleme olarak kaleme almış olduğu diğer eseridir (Çelebioğlu 1989: 50). "Dürr-i Mekkûn" üzerine bir doktora tezi ve iki kitap çalışması yapılmıştır (Sakaoğlu 1999; Demirtaş 2003; Demirtaş 2010). Şehzade Mustafa'nın talebi üzerine hocası Surûrî (ö. 969/1562) tarafından *Kitabu Acâibi'l-Mahlûkât ve Garâibi'l-Mevcûdât* adlı tercüme kaleme alınmıştır. Şehzade Mustafa'nın katli üzerine yarım kalan ve Rodosizade tarafından tamamlanan (Kut 2012: 13; Çelik 2019) bu eser üzerine yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmıştır (Oğuz 2014; Başkan 2007). Mahmud bin Ahmed el-Hatib el-Rûmî'nin 970/1563'te kaleme alınan *Tercemetü Harîdeti'l-'Acâyib ve Ferîdeti'l-Garâyib* adlı eser, İbnü'l-Verdî'nin *Harîdetü'l-'Acâib ve Ferîdetü'l-Harâib* adlı eserinin tercümesidir (Yaniç 2004: 33-60). XVII. asrın ilk yarısında Kazvîni'nin eserine Hüsameddin Bursevî (d. ?/? -ö. 1631/1042) tarafından *Mirâtü'l-Kâinat* adında kaleme alınan serbest tercüme eser üzerine kitap çalışması yapılmıştır (Erdoğan vd., 2021). Öte yandan Gınâyî Sofyevî (ö. 990/1233) de İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin (ö. 630/1233) derleme hüviyetinde kaleme almış olduğu *Tuhfetü'l-Acâib ve Turfetü'l-*

Garâ'ib adlı Arapça eseri (Çelebi 2007: I/334) 969/1562 senesinde *Mirât-ı Kâinat* adıyla tercüme etmiştir (Kut 2012: 15). XVII. asırda yazılan diğer bir “Acâibü'l-Mahlûkât” tercümesi Rûznâmecî Muhammed tarafından telif edilmiştir. Eser, Kazvî'nin *Acâyibü'l-Mahlûkât*'ından ve Demirî'nin *Hayâtü'l-Hayevân*'ından yapılmış bir tercümedir (Koçoğlu 2018: 184-185). Eser minyatürleriyle birlikte kitap olarak yayımlanmıştır (Koçoğlu 2021). İsimleri zikredilen acâ'ibü'l-mahlûkâtlar dışında Türk edebiyatında Eyyûb b. Halîl, Hüseyin Efendi b. Mehmed vs. gibi isimler tarafından da farklı zamanlarda acâ'ibü'l-mahlûkâtlar kaleme alınmıştır (Çelik 2019: 17-18).

2. Ginâyî Sofyevî ve Mirât-ı Kâinat

“Mirât-ı Kâinat” adlı acâ'ibü'l-mahlûkât türündeki eser, Ginâyî Sofyevî tarafından kaleme alınmıştır. Ginâyî'nin hayatı hakkındaki bilgiler kaynaklarda son derece sınırlıdır. Ginâyî'nin tercümesi hakkında bilgiler sadece Kâtib Çelebi ve Bağdatlı İsmail Paşa'nın verdiği bilgilerle kısıtlıdır. Bu bilgilere göre Bosna kadısı olan Ginâyî'ye (ö. 990/1582) ait bir “Acâyibü'l-Mahlûkât” tercümesi vardır. Ginâyî'yü'r-Rûmî olarak tanınan müellifin Sofyalı olduğu bilgisi doğrudur (Kut 2012: 15).

Ginâyî, İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin (ö.630/1233) “Tuhfetü'l-Acâ'ib ve Turfetü'l-Garâ'ib” adlı Arapça eserini 969/1562 yılında “Mirât-ı Kâ'inât” adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Mirât-ı Kâ'inât'ın tespit edebildiğimiz 2 nüshası bulunmaktadır. Her iki nüshada da minyatür ve çizim bulunmamaktadır. Bunlardan 216 varaktan oluşan nüsha TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu MT 492'de bulunmaktadır. Bu nüshada eserin adı “Mirâtü'l-Kâinat” olarak kayıtlıdır. Bu nüshanın boyutları 17x10 cm, satır sayısı 17, hattı divani, kâğıdı filigranlıdır. Bütün sayfaları numaralandırılan nüshanın kenarları kahverengi meşin, ebrulu kâğıt ciltle kaplıdır. Nüshada madde başlarının ve bazı dikkat çekilmek istenen kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Mirât-ı Kâ'inât'ın 2. nüshası Berlin Devlet Kütüphanesinde Ms. or. oct. 3663'te yer almaktadır. Bu nüshada eserin ismi “Mirât-ı Kâinat Hikâyât-ı Tercüme-i Tuhfetü'l-Acâyib ü Garâyib Bildürür” şeklindedir. İç kapakta “Dört makale üzerinedür ve babları çokdur. Bablarına nazar olına çok acâyibâtdan şeyler yazar.” notu bulunmaktadır. 95 varaktan oluşan bu nüshanın boyutları 18 x 10 cm, satır sayısı 23, hattı nesihdir. Bütün sayfaları numaralandırılan nüshanın kapağı ebruludur. Bu nüshada da madde başlarının ve bazı dikkat çekilmek istenen kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Ferağ kaydında Ali İbni Yusuf el-Beşiktaşî tarafından h. 1052/1632 senesinin Safer ayının ortalarında tamamlandığı ifade edilmiştir.

Eser Hamd-i bî-had ol Hallâk-ı eşyâya ve Mûcid-i mevcûdât ve Mûkevvîn-i kâ'inât ki lafz-ı 'kün' ile kevneyn ve iki harfle âlemeyn icâd u inşâd eyledi. Fe-tebârekallâhu ahsenü'l-hâlıkîn ve ene bi-hâzâ mine'ş-şâhidîn (TBMM 1b) hamdele ifadelerinin ardından bir kıta ve mesnevinin yer aldığı mukaddime ile başlamaktadır. Ginâyî burada Fakr ü zillet ki bana muhtasdur ben fakîre Ginâyî tahallusdur (TBMM 1b) ifadeleriyle kendi mahlasına vurgu yapmıştır. Ayrıca Ginâyî, Arapça olan eserin Türkçeye çevrildiğinde halktan insanların da anlayabileceğini belirterek “Mirât-ı Kâ'inât diyü tesmiye olındı” ifadesiyle eserin ismini zikretmektedir. Burada memdûhunun isminin “Mahmud” olduğu anlaşılmaktadır. Kim kitâb-ı tuhfetü'l-acâyib ve turfetü'l-garâib ki... Egerçi ma'ârif-i celîlesine nihâyet ve letâyif-i celîlesine gâyetde yok fe'emmâ sevâd-ı 'Arabîyyet ile mûcid olmagın andan bir nesne beyâza çıkarup istimzâc u istifâde itmek emr-i müşkil ve efâıldan gayrı hâsıl degüldür. Eger Türkî diliyle terceme olunup âvâm giyer olsa gâyet dil-pezir düşüp dahı ziyâde kimesneler müsta'id ve nice müddet-i medîd yâdigâr-ı rûzigâr olmak mukarrer idi. (TBMM 2a) ifadelerinden Mirât-ı Kâinat'ın Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib isimli Arapça bir eserden tercüme olduğu anlaşılmaktadır. Ginâyî, ... bu fîrû-mâyeye ve bî-ser-mâye ol denli ibrâm u ilhâh itdiler ki kimse felâha vü necâha mecâl ve her çend 'arz-ı killet-i bidâ'a kıldum halâs u menâsa

ihimâl olmadı. (TBMM 2a) ifadelerinde dostlarının ısrarı üzerine eseri kaleme almak zorunda kaldığını dile getirmektedir. Mukaddimenin son kısımlarında, ... 'inâyet-i Hudâ'ya tevekkül ve ni'met-i ehibbâya tevessül idüp tercemesine şürû'-ı ibtidâ usûl ü fûrû'ı külliyyen ibkâ olındığından mâ-'adâ niçe nûkât-ı ferah-fezâ ve hikâyet-i terâh-zedâyile inkızâ vü intihâ bulması dergâh-ı Rabbî'l-a'lâya ve bârgâh-ı Kibriyâ'ya ricâ vü istid'â olunur ki... (TBMM 2b) ifadeleriyle Allah'a tevekkül edilerek eserin güzel bir şekilde tamamlanması için dua edilmiştir.

Ginâyî, Ammâ ba'd bu risâle dört makâle ile müretteb ve her makâle niçe ebvâbdan mürekkeb olmuştur. Makâle-i evvel: Âsâr-ı 'ulviyye ve ahhâr-ı süfliyye ve 'acâyib ü garâyib-i mübdi'âtı beyân ider ve ol dahı iki bâbla 'ayân olunur. Bâb-ı evvel: Âsâr-ı 'ulviyye, sâni' ahhâr-ı süfliyye, makâle-i sâniye rûzigâr ve şuhûr ve a'vâm u ahhâr u leyâlî vü eyyâm kezâlık bu dahı iki bâbla i'lâm olunur. Bâb-ı evvel: Dûnyâ vü zamân u dehr, Bâb-ı sâni: Leyâlî vü eyyâm-ı şehîr, makâle-i sâlis: 'acâyibât-ı aktâr ve garâyibât-ı tüccâr ve enhâr u 'uyûn âbâd u cibâl u ahhâr bu dahı tekrâr yedi bâbla iş'âr olunur. Bâb-ı evvel: Aktâr; sâni: Bihâr; sâlis: Enhâr, râbi': 'Uyûn, hâmis: Âbâd, sâdis: Cibâl, sâbi': Ahhâr. Makâle-i râbi'a: Esrâr-ı nebâtât u hayevân bu da hem-çünân iki bâbla terceme olunur. Bâb-ı evvel: Nebât, sâni: Hayvân vaktâ ki fûrû' u usûl ü ebvâb u fusûl nihâyet buldıysa **Mirât-ı Kâ'inât** diyüp tesmiye olındı. (TBMM 2b-3a). ifadeleriyle eserin içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre eser 4 makaleye ayrılır. İlk makalede "asar-ı ulviyye" ve "ahbar-ı süfliyye" adında 2 bab yer alır. 2. makalede "dünya ve nehar", "leyâlî ve eyyam-ı şuhur" adında iki bab bulunmaktadır. 3. makalede "aktar-ı cihan", "bihar", "enhar", "uyun", "abar", "cibal", "ahcar" babları yer alır. 4. makalede "nebatat" ve "hayvanat" babları yer almaktadır. İlk makale ve ilk babdan örnek aşağıda yer almaktadır:

Makâle-i ûlâ ve bâb-i evvel: Âsâr-ı 'ulviyyeyi beyân ider. Kavl-i hukemâ'-i kudemâ üzere mahlûkât-ı Hudâ üç kısımdur: Biri ol mahlûkdur ki Hudâ'dan gayrı kimesne bilmez. Niteki Kitâb-ı Mekkûn'ında "Ve yahluğu mâ lâ-ta'lemûn" buyurur ve yirin tafsîlen bilmek imkân olmayup icmâlen iz'ân olup nazar mümkün olmayandır. Zamân u zemîn ve mâ-beynlerinde 'ayân olan gibi ve bu zâhir ü âşikâr olan ma'âdin ü nebât u hayvân gibi ve bu mezkûr iki nefer cinsi niçe envâ' u nev'i niçe esnâf vasfî niçe aksâma mecrâdur. [T3b] Ol sühan-ı âherdür. **Fasl:** Hallâk-ı 'ale'l-ıtlâk âfâkı halk itmek diledükde bir cevher-i münevver halk ider ki Hakikat-ı Muhammedîdür. Heybetli nazar atdukda eriyüp duhân u resb olur. Duhândan ni'amât 'ayân ve resbden arz mürekkeb ve altı günde kevn ü mekânı müretteb eyler. Meselâ rûz-ı yek-şenbede zemîni mevcûd ve dü-şenbede cihânı mahdûd ve yevm-i se-şenbede bihâr u eşcâr u nebâtât ve yevm-i çehâr-şenbede semâ vü âb halk itdi. Penç-şenbede ve nücûm u Şems ü Kamer melâ'ike intizâm bulup cum'a gününün üç sâ'atine dek encâm buldı ve ol sâ'atde Âdem 'aleyhi's-selâm hilkatî tâm bulup cum'a gününün âhir sâ'atinde cennete vülûc u hurûc müyesser oldı. Zâlike takdîrî'l-'azîzi'l-'alîm. **Fasl:** Felek, cism-i müdevver ü basît merkezî vasatî müştemil ü muhîtdür. Ne hâr u bârid ve ne ratb u yâbis bir cism-i latîfne sakîl ve ne hafîfdür ve eflâk-i sâyire kerrât-ı dâ'ire gibi birbirin muhîtdür. Hattâ cümlesi kürre-i vâhîde müşâhede olunur. Anlardan aşaga kerrât-ı 'anâsırdur ki müvellidât-ı selâseyi mü'essirdür ve eflâkun tertîbi ve hareketinden esra'ı felek-i Kamer'dür. Andan 'Utârid andan felek-i Zühre'dür. Andan felek-i Şems andan felek-i Mirrih'dür. Andan felek-i Müşterî andan felek-i Zühâl andan felek-i sevâbit andan felekü'l-eflâk ki ana felek-i a'zam dahı dirler. Ehl-i şer' katında 'Arş ana dirler ve her felek mekânından müntakîl olmayup eczâsıyla muttasıl hareketden münfâsıl olmaz ve felek-i A'zam sâyirinden esra' u tîz-reftârdur. Hattâ 'ilm-i hendesede sıhhat bulmuşdur ki esb-i sebûk-bâr ayagın kaldırup karâr itdüdürükçe yetmiş yıllık yol hareket ider ve hareketi maşrıkdan magribe ve sâyirini magribden maşrıkadur ve eflâkûn ba'zısınun hareketi bize nisbet dolayı hamâyil ve ba'zısı degirmen çarhına mümâsıldür.. (TBMM 3b).

Eserde Türkçe ve Farsça manzum unsurlara sıklıkla yer verildiği görülür:

Anuçün ülü'l-elbâb kâ'inâtı dülâba beşzedürler.

Beyt:

---/--/--/--/--

Hâşıl-ı 'ömrün egerçi tâzeler tullâb çarhı

'Âkıbet ğark-ı leb idüp seyl-i fenâ ifnâ ider (TBMM 12a).

Hikâye ve rivayet başlıkları altında tahkiye unsurlarına yer verilmiştir:

Mütevekkil billâh kayser-i Rûm'dan elçi gelür, armagan iki maymun getirürler. Biri boyacılık ve biri derzi san'atın bilür ve ince dülbendi tokur, diyü evvâhda bir söz söylenür. "Hikâye" Emîrû'l-Mü'minîn Hazret-i Ömer radiyallâhu anh bir yürde 'asker gönderüp ittifâk anlar giderek vâdiye ugrar, görürler ki bi-hesâb maymûnlar çıkup bunlara togru gelürler. Bunlar da korkularından cenge kasd idicek anlardan bir büyük maymûn başında bir altun levh getirüp bunlara togru gelür ve serdârınıza giderüm diyü işâret idüp ol zerrîn levhi önine getirüp beglerinün önine kor. Görürler ki hatt-ı İbrânîyle yazılıp okunmaga kâbil olmaz. Acele ile Emîrû'l-Mü'minîn'e gönderürler ve kıssa bildirürler. Hazret-i Ömer dahı İbrânî bilür bir ruhbân bulup okudur ve maymûnun Hazret-i Süleymân'dan emânnâme idügin bilür ve kendü imza-i şeriflerin vurup yine ol askere gönderür ve zinhâr orada bir dahı karar idüp anlardan birin incitmen diyü buyurur ve gâyet çeri ve cüretli hayvân olur. Rivâyet ider ki kurdoglu didükleri deryâ re'îsinün kadirğasında ziyâde büyük bir şâdî maymûn var imiş. Zincîr ile birdür ki baglu olup iki lokma yidükde birin ana virürmiş ve bir iki levendler ile oturup içerler. Ammâ bunlara kadeh sürene ... dirler bir müstesnâ dilir imiş ki dünyâda nâziri az bulnur. Frenkden alınmış Bezzâde imiş ittifâk oturan levendler kurdoglunun ol maymuna bu denlü ri'âyet ü mahabbetin görüp keyfiyetin... (TBMM 180b).

Eserde manzum Farsça bir kıta ile hatime bölümüne geçiş yapılır. Bu Farsça kıtada Ginâyî kendine seslenerek artık susması gerektiğini, eserinde ne kadar fasıl ve bab açsa da eserini ne kadar uzatsa da Allah'ın yaratmasının sözle anlatılamayacağını dile getirmektedir. Daha sonra kısa bir mensur kısım yer almaktadır. Burada eserini tamamlamış olmasına dair Allah'a şükür ve duada bulunmuştur. Eserin Zilhicce ayında Hicri 969/1562 senesinde tamamlandığı anlaşılmaktadır:

Kıt'a:

---/--/--/--

Ey Ginâyî pes ez-în hâmûş şev

Çend tatvilet kitâb u fâsl u bâb

Çün ne-bâşed der-beyân-ı sun'-ı Hak

Bâ-sühan vallâhu a'lem bi's-savâb

Hâtîme: Bihamdillâh ki 'inâyet-i Bârî yâri kılup bu birkaç evrâk-ı perîşân ve elfâz-ı hedâyânun kitâbeti bidâyet ü nihâyeti mâh-ı zi'l-hiccenün evâhirinde zâhir ü âhir buldı ve hayrla ihtitâm u tamâm u itmâma yetişdi. Hicret-i Hazret-i Risâlet dahı sene-i hamse vü 'işrûn ve elfe yetişmiş idi ve kitâbın tercemesi târîhi hicret-i Nebî'nün tokuz yüz altmış tokuzda vâkı' olmuşdur. Ammâ fuzalâ'-ı zevi'l-'ukûlden me'mûl ü mes'ûldür ki sehvile galat olmuş nâ-merbût u mahlût yazılmış yanlıkların kalem-i salâhile islâh buyurup ya te'vil-i mergûb ile mü'evvel ideler ki bundan evvel de sevâd-ı 'Arabîyyetden müsvedesüz bevâza çıkup Türkî dil ile her 'âmî vü câhilile anılmak kâbil olmasun diyü ibrâm u ikdâm olındugu i'lâm olunmuş idi. Yohsa ne ân ki mısra-ı Sa'dî: "Men nemânem in be-mâned yâdigâre" fehvâsinca niçe rûzigâr safha-i zamânda ber-karâr kalması ve miyân-ı ehl-i 'irfânda sâyir kütüb-i kibâr gibi i'tibâr bulup ehl-i dilden bir kimesne yâdigâr nesne diyü ele almasın murâd olup cedd ü cehd ve bâ-iltifât kasdıyla bir niçe müddet zahmet ü mihnet çekilüp ta'lîm-i üstâzdan mâ-'adâ izhâr-ı mâ-fî'l-fu'âd ola. Hâşâ ve kellâ. (TBMM 217a).

Hatime bölümü bir mesnevi ile sona ermektedir. Ginâyî, bu mesnevîye Allah'a şükür ve hamd ile başlamıştır. Burada dikkat çeken diğer bir husus Ginâyî'nin eserini "Bu şerhile beyân olındı zâhir" ifadelerinde "şerh" olarak nitelendirmesidir. Ayrıca burada, eserin tam bir tercüme değil, gerek bilgili gerek cahil kimselerin kolaylıkla okuyabilmeleri için müntehab (seçme) olduğu, şan ve şöhret için değil

okuyanların duaları için yazıldığı ifade edilmiştir. Eserde, Ginâyî, hatalarının olabileceğini, fazıl kimselerden kendisine muhalefet göstermemelerini ve son olarak hata, günah ve kusurlarının Allah tarafından affedilmesini talep eder:

Mesnevî:

.---/---/--

Bihamdillâh ki bu evrâk u defter

Tamâmın yazılıp kalmadı ebter

Nihâyet yog iken böyle kelâma

İrişdi hayrile âhir tamâma

Ne varsa metn içinde evvel ü âhir

Bu şerhile beyân olındı zâhir

Dahı niçe sahîhü'l-kavl olandan

Zamân içre hem şöhret bulandan

Yazıldı haylî ahbâr-ı rivâyât

Garâyib kıssalar 'acîbe hikâyât

Hem ekser nesnenün tafsilî zarrın

Cihânda halk olanun hayr ü şerrin

Bulup cem' eyleyüp niçe kitâbı

Bu üslûbile itdüm intihâbı

Kim olsun cümlesine sehl ü âsân

Gerek dâna gerek nâ-ehl ü nâ-dân

Okuya bir gûşede lâ-tekellûf

Du'â eyleye lâ-büd bî-tevakkuf

Kim oldur cümle tafsilden murâdum

Ne ân kim anıla bununla adum

Efâzıldan budur maksûdum ammâ

Mu'âriz olmaya aslâ vü kat'â

Yazup yanıldugum ben hod bilürüm

Günâhuma göre 'özüüm kılurum

Ehl-i 'âlem ü 'allâm sensin

Kamuya sâhib-in 'âm sensin

Benüm eksüklügüm bulmaz nihâyet

Kiyâmet haşr olunca itsem hikâyet

Hatâ vü cürm noksân cümle benden

'Atâ vü 'afv u gufrân ya'ni senden

Ben itdüm nefse olanı muvâfik

Sen eyle anı kim zâtuna lâyık

Ginâyî defter-i a'mâle had yok

Günâhundan görünür 'özüün artuk

Velî deryâ-yı lutfi katresi bes

Adres

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Anı mahv itmesün âhir sözi kes" (TBMM 217b).

Sonuç

Yazma eser kütüphanelerinde acâ'ibü'l-mahlûkât türünde kaleme alınmış eser yazmalarının oldukça fazla olması bizlere bu türün Osmanlı döneminde insanlar tarafından oldukça ilgi gördüğünü göstermektedir. Yaptığımız yazma eser kütüphaneleri ve katalog taramaları sonucunda kaynaklarda zikredilen ve Gınâyî Sofyevî tarafından acâ'ibü'l-mahlûkât türünde kaleme alınmış "Mirât-ı Kâinat" isimli oldukça hacimli mensur eserini tespit ettik. Bu eser, İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin (ö.630/1233) yazmış olduğu "Tuhfetü'l-Acâyib" adlı Arapça eserin Türkçeye tercümesidir. Bu eserin TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu MT 492'de ve Berlin Devlet Kütüphanesinde Ms. or. oct. 3663'te olmak üzere 2 nüshasını temin ettik. 4 makaleye ayrılan eserin ilk makalesinde "asar-ı ulviye" ve "ahbar-ı süfliye", 2. makalesinde "dünya ve nehar", "leyalî ve eyyam-ı şuhur", 3. makalesinde "aktar-ı cihan", "bihar", "enhar", "uyun", "abar", "cibal", "ahcar", 4. makalesinde ise "nebatat" ve "hayvanat" babları yer almaktadır. Çalışmaya söz konusu olan acâ'ibü'l-mahlûkât türünde kaleme alınan eser, Osmanlı acâ'ibü'l-mahlûkât literatürünün yanı sıra tercüme ve nesir geleneğinin de önemli bir halkası olarak dikkat çekmektedir.

Extended abstract

The words "acâ'ib" and "garâ'ib" in Arabic; have the meanings of very surprising, very bizzare, very strange and incomprehensible; surprising things, unseen, unbelievable, wonderful things. It is seen that these words are frequently used in naming the works of the acâ'ibü'l-mahlûkât type, which has been written since the XII century. Kazvini (d. 682/1283) says in his Acâibü'l-Mahlukât that "acâ'ib" is the first stage of seeking God. In fact, the curiosity of the reader is activated with "acâ'ibs" and the sense of wonder, which is an important condition for faith, is kept alive. In the perception of the Middle Ages, it is thought that the extraordinary things in nature are important elements that awaken the feeling of wonder that leads people to the knowledge of God. As a literary term, "Acâ'ibü'l-Mahlûkât" is an encyclopedic work containing various historical-legendary, geographical, cosmogonic, astrological, eschatological and folkloric information describing imaginary towns, animals and beings. These works also contain information on beliefs about the creation of the universe and the apocalypse. In addition, it is seen that there is valuable information about the creation, universe and understanding of existence, divan literature, as well as many propositions that make up the material of this literature. When considered from this point of view, it can be said that acâ'ibü'l-mahlûkâts are similar to the dictionaries of encyclopedic divan poetry written today. The fact that there are many acâ'ibü'l-mahlûkât manuscripts in manuscript libraries shows us that this type was very popular with people during the Ottoman period.

There are Arabic acâ'ibü'l-mahlûkâts written in Andalusia and other Arab geographies. Historically, this type of art became widespread in the art after Arab art.

Like many genres, acâ'ibü'l-mahlûkâts entered Turkish literature through translation. For a long time, Ahmed Bican's work Acâibü'l-Mahlûkât, translated from Kazvînî, was known as the first acâ'ibü'l-mahlûkât translation in Turkish literature, but as a result of new studies, it has been understood that at least two people translated Kazvînî's work before Ahmed Bican.

"The acâ'ibü'l-mahlûkât work named "Mirat-ı Kâinat" was written by Ginâyî Sofyevî. Information about his life is extremely limited in the sources. Information about the translation of Gınayî is exclusive to the

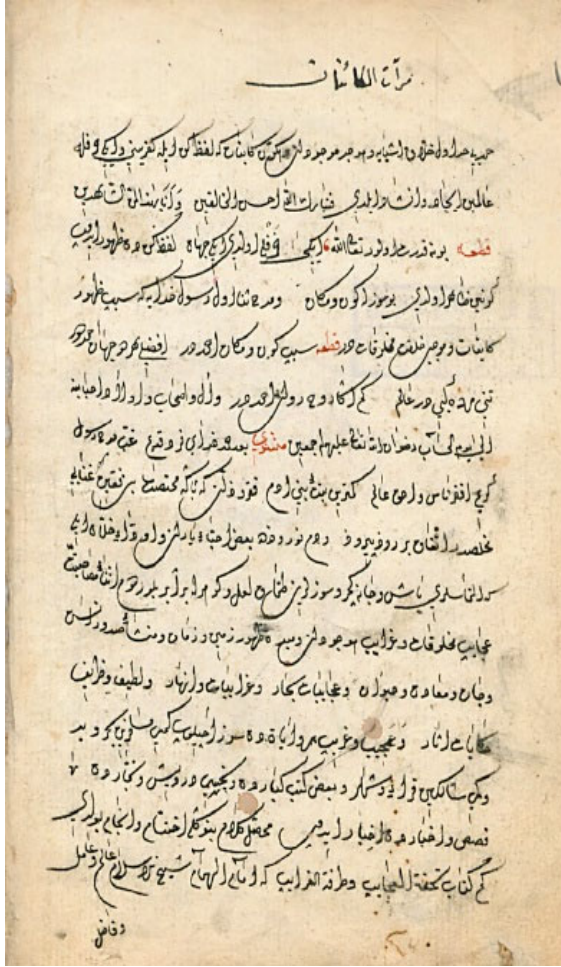
information given by Kâtib Çelebi and Bağdatlı İsmail Pasha. According to this information, there is a translation of "Acâyibü'l-Mahlûkât" belonging to Ginâyî (d. 990/1582), who is a Bosnian judge. It is not true that the author, known as Gınaiyyü'r-Rûmî, was from Sofia.

Ginâyî published the Arabic work of İbnü'l-Esîr el-Cezerî (d.630/1233) named "Tuhfetü'l-Acâ'ib ve Turfetü'l-Garâ'ib" in 969/1562 under the name of "Mirat-ı Kâ'inât". He translated it into Turkish. There are 2 copies of Mirat-ı Kâ'inât that we can identify. There are no miniatures and drawings in both copies. A copy of 216 leaves of these is in the TBMM Library Open Access Collection MT 492. In this copy, the name of the work is registered as "Mirâtü'l-Kâinat". The dimensions of this copy are 17x10 cm, the number of lines is 17, the calligraphy is divan, the paper is watermarked. The edges of the copy, all pages of which are numbered, are covered with brown leather, marbling paper binding. In the copy, the head of the article and some of the words that want to draw attention are drawn with red ink.

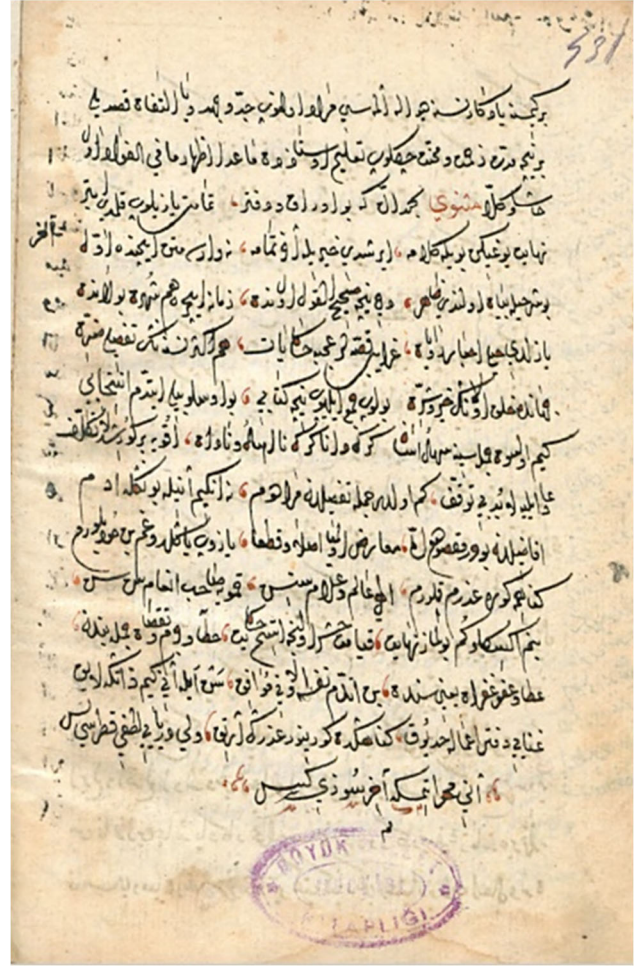
As a result of our manuscript libraries and catalog scans, we have identified a very voluminous prose work named "Mirat-ı Kâinat", which was written by Ginâyî Sofyevî in the acâ'ibü'l-mahlûkât type. This work is the Turkish translation of the Arabic work "Tuhfetü'l-Acâyib" written by İbnü'l-Esîr el-Cezerî (d.630/1233). We obtained 2 copies of this work one in the Parliament Library Open Access Collection MT 492 and one in the Berlin State Library by Ms. or. oct. 3663. Although the name is similar to the acâ'ibü'l-mahlûkât called "Mirat-ı Kâinat" written by Hüsameddin Bursevî, it has been understood that they are different works. In the first article of the work, which is divided into 4 articles, "asar-ı ulviye" and "ahbar-ı suflıye", in the second article, "the world and the river", "Leyali ve eyyam-ı şhur", in the third article "aktar-i cihan", "bihar", "enhar", "uyun", "abar", "cibal", "ahcar" ", and in the fourth article, there are "flora" and "fauna" sections. The work, which is written in the acâ'ibü'l-mahlûkât type, which is the subject of the study, draws attention as an important link of the translation and prose tradition as well as the Ottoman acâ'ibü'l-mahlûkât literature.

TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu MT 492'de bulunan nüshadan örnekler:

1b

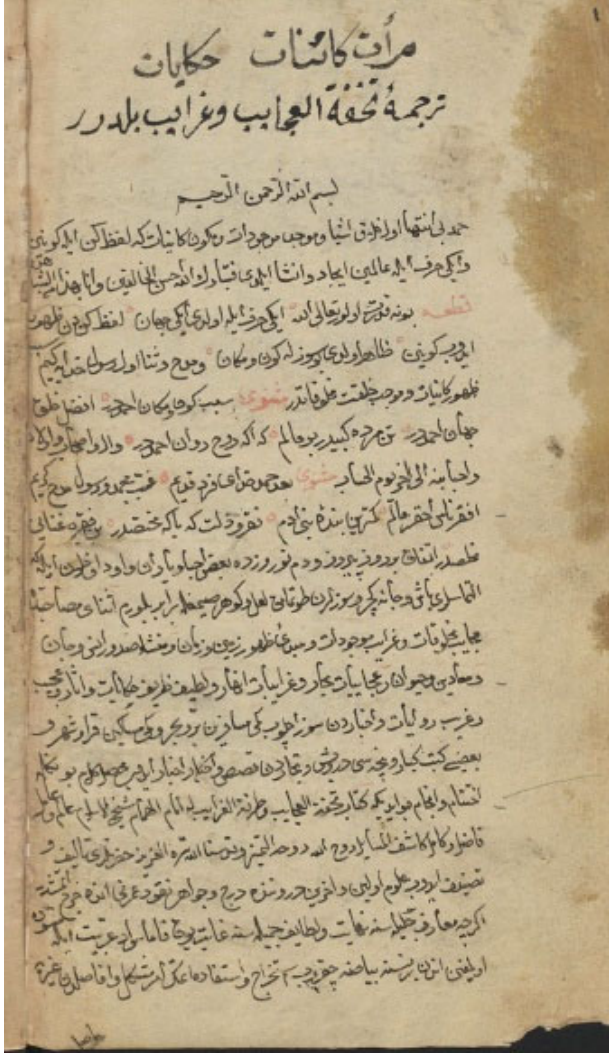

216b

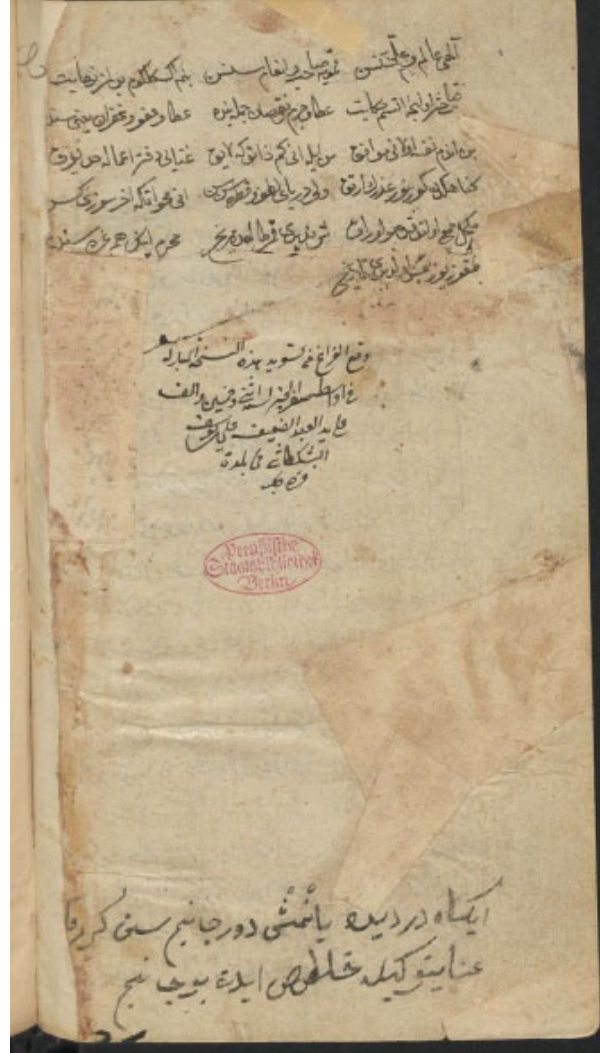

Berlin Devlet Kütüphanesinde Ms. or. oct. 3663'te bulunan nüshadan örnekler:

1b

110b

Kaynakça

- Adıvar, A. Adnan (1982), Osmanlı Türklerinde İlim. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Başçetin, Mustafa Yasin ve Güröz, Kübra (2020), Hüsâmeddîn Bursevî'nin Mir'âtü'l-Kâ'inât Adlı Mensur Ansiklopedik Eseri. Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumu (Gebis) (s. 421-434). Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Erdoğan, Mustafa vd. (2021). Mir'atü'l-Kâinat Hüsameddin Bursevî. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Başkan, Gülhan (2007), Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da Kayıtlı Sürûrî Çevirisi Acâibü'l-Mahlûkât Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bilge, M. Lütfi (2000), "İbnü'l-Verdî, Sirâceddin". TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt XXI, s. 238-239). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bilgin, Orhan (1994), "Ebü'l-Müeyyed-i Belhî". TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt X, s. 337-338). İstanbul: TDV Yayınları.

Adres

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

- Buçukçu, Zeynep (2017), Mahmud bin Kadî-i Manyas'ın Acebû'l-Üccab Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Dizini . Ankara: Hacettepe Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çağbayır, Yaşar (2007), Ötüken Türkçe Sözlük. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çelebioğlu, Âmil (1989), "Ahmed Bican". TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt II, s. 49-51). İstanbul: TDV Yayınları.
- Çelik, Erol (2019), Rodosî-zâde'nin Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi: İnceleme Metin Sözlük Tıpkıbasım. Uşak: Uşak Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi.
- Demirtaş, Ahmet (2010), Dürr-i Mekkûn: İnceleme, Çevriyazı, Dizin, Tıpkıbasım. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Demirtaş, Ahmet (2003), Dürr-i Mekkûn. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi: Doktora Tezi.
- Erdoğan, Mustafa ve diğerleri (2021), Mir'atü'l-Kâinat Hüsameddin Bursevî. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Gedizli, Mehmet (2011), "Acâibü'l-Mahlûkât (200a-400a) (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük)", Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi.
- Göl, Osman (2008), "Ali Bin Abdurrahman Acâibü'l-Mahlûkât (1.-35. Varak)", Sakarya: Sakarya Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İnan, Recai (2010), "Acâibü'l-Mahlûkât Giriş Transkripsiyon İnceleme Dizin Sözlük", Sakarya: Sakarya Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İzgi, Cevat (1998), "Hayâtü'l-Hayevân". TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt XVII, s. 19-20). İstanbul: TDV Yayınları.
- İzgi, Cevat (2002), "Kazvînî Zekeriyâ B. Muhammed". TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt XXV, s. 160). Ankara: TDV Yayınları.
- Kâtip Çelebi (2007), Keşfü'z-Zünûn, 5 cilt, (trc.: Rüştü Balcı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kırbaç, Selçuk (1999), "Hayâtü'l-Hayevân Tercümesi (Giriş İnceleme Metin Dizin Sözlük)", Sakarya: Sakarya Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi.
- Koçoğlu, Turgut (2018), "Rûznâmece Muhammed b. Muhammed Şâkir'in Minyatürlü Acâyibü'l-Mahlûkât Tercümesi". II. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu Tam Metin Kitabı (s. 184-198). Nevşehir.
- Koçoğlu, Turgut (2021), Rûznâmece Muhammed Şâkir'in Acâ'ibü'l-Mahlûkât Tercümesi. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Kut, Günay (1988), "Acâibü'l-Mahlûkât", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt I, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kut, Günay (2010), Acâibü'l-Mahlûkât. İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Kut, Günay (2012), Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât (İnceleme-Tıpkıbasım 1 b.). İstanbul: Pasifik Ofset.
- Oğuz, B. Betül (2014), "Süruri'nin Kitabü'l-'Acâ'ibü'l-Garâ'ib'i Üzerine Göstergebilimsel İnceleme", Manisa: Celal Bayar Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi.
- Özdemir, Mehmet (1994), "Ebû Hâmid el-Gırnâtî". TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt X, s. 128-130). İstanbul: TDV Yayınları.
- Öztürk, Ebru S. (2017), "Mahmûd b. Kadî-i Manyâs, Acebû'l-Uccâb, (İnceleme, Tenkitli Metin, Gramatikal Dizin)", Erzurum: Atatürk Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sakaoğlu, Necdet (1999), Dürr-i Mekkûn Saklı İnciler. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sarıkaya, Bekir (2010), "Rükneddin Ahmed'in Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)", İstanbul: Marmara Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi.
- Syrinx Von Hees (Çev. Yeliz Özay) (2014), Şaşırtıcı Acâib Edebiyatının Bir Eleştirisi ve Yeniden Okuması. Millî Folklor, 142-143.

- Yaniç, Sema (2004), "Hâce Hatîb Mahmud Er-Rumî Ve Harîdetü'l-Acayib Ve Ferîdetü'l-Garâyib Tercümesi İsimli Eserinin Edisyon Kritik ve Tahlili", Konya: Selçuk Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi.
- Yazıcıoğlu, Ahmed Bican (2016), *Acayibü'l-Mahlûkat (inceleme-metin-sözlük-indeks)*, Hzl. Mustafa Erkan. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- Yıldıran, Maksut (2010), "Acâibü'l-Mahlûkât (106-140 Varak) (Metin Giriş İnceleme Dizin Sözlük)", Sakarya: Sakarya Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldız, Osman (1989), "Ahmed-i Bîcân, Acâibü'l-Mahlûkât (Dil Özellikleri-Metin-Seçmeli Sözlük)", Malatya: İnönü Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, Engin (1998), "Acâibü'l-Mahlûkât İmla ve Ses Bilgisi Metnin Transkripsiyonu (1-200 Varaklar Arası)", Sakarya: Sakarya Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi.